№ 158 Օգոստոսի 26 (Սեպտեմբերի 7) 1881 Օգոստոսի 26 (Սեպտեմբերի 7) № 158

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ։
Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր տողին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ․ Նամակ Շամախուց։ Նամակ Ղուբայից։ Նամակ խմբագրին։ Ներքին լուրեր։—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ․ Հայոց խնդիր։ Ֆրանսիա։ Անգլիա։ Թիւրքիա։ Նամակ Աւստրիայից։ Արտաքին լուրեր — ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ․ —ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ․ — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ․ Զախաու պրոֆէսորի յօդուածը։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՇԱՄԱԽՈՒՑ

Օգոստոսի 13-ին

Շնորհակալութեան զգացմունքը չէ թողում ինձ լռել հասարակական այնպիսի գործիչների վերաբերութեամբ, որոնք լուռ ու մունջ գործում են յօգուտ ազգի, առանց մի որ և իցէ ակնկալութիւն ունենալու։

Իրաւ է, ճշմարիտ գործունեայ մարդիկ կարօտ չեն քաջալերութեան, բայց երբ որ դէպի նրանց այդպիսի աշխատութիւնը անտարբեր է մնում հասարակութիւնը, գուցէ վհատեն, ուստի այս մի քանի տողերս կամենում եմ շամախեցւոց զգացմանց թարգման լինել, որ նոյնպիսի վհատութիւն և մեր գործիչներին չը պատահի։—

Շամախին էլ ուրիշ քաղաքների պէս ունի մի օրիորդական ուսումնարան։ Ահա 12 տարի է, որ այդ ուսումնարանը պահպանում է մի բաժանորդական ընկերութիւն, որ և եղել է սկզբնապատճառ այդ ուսումնարանի հիմնարկութեան։— Մեր ուսումնարանական պատմութեան մէջ միակ դէպք չէ այն, ուր հասարակութեան պարտաւորութիւնը յանձն են առնում կատարելու մի քանի պարոններ, ինչպէս Աղէքսանդրապօլի Սահականուշեան և Թիֆլիսի Գայանեան դպրոցները, բայց ինչպէս ամենայն հասարական հիմնարկութիւն։

Շամախու սուրբ Սանդխտեան դպրոց էլ շատ արգելքների պատահեց, որոնց յաղթեց և մինչև այժմ իր գոյութիւնը ապահովեց մի քանի պարոնների միջնորդութեամբ։

Անցեալ 1880 թւին երբ ուսումնարանի շինութիւնը սկսված բաւական բարձրացած էր, չնչին պատճառներով երկպառակութիւն ընկաւ ընկերութեան անդամոց մէջ, որով թէ շինութիւնը մնաց կիսատ և թէ ուսումնարանը քիչ մնաց փակվէր, բայց շնորհիւ մի քանի պարոնների, ինչպէս են պարոն Աղէքսանդր բէկ Լալայեանց և պարոն Յակոբ բէկ Նիկիտեանցի, ուսումնարանը դարձեալ ոտքի կանգնեց և կարողացաւ ամբողջ տարին շարունակվել և գոհացուցիչ քննութեամբ ուրախացնել հասարակութիւնը։

Շնորհակալութիւն մեծապատիւ պարոններին, մանաւանդ պ. պ. Լալայեանցին և Նիկիտեանցին, որոնք իրենց բարոյական և նիւթական օժանդակութիւնը չը խնայեցին մատաղ սերունդի կրթութեան համար։ Յոյս ունենք, որ նրանք իրենց անշահասէր գործունէութիւնը կը շարունակեն և առաջիկայ տարիները, աշխատելով ուսումնարանի շինութիւնը գլուխ բերելու և ապահովացնելու ուսումնարանը։—

Աղ. Տէր-Սահակեանց

ՆԱՄԱԿ ՂՈՒԲԱՅԻՑ

Օգոստոսի 10-ին

Աւազակութիւնը մեր գաւառում օրից օր աւելի ոյժ է ստանում։ Յանդուգն կողոպտումները, գողութիւնները և սարսափելի մարդասպանութիւնները դառել են գաւառիս բարոյական ախտը, կարծես թէ այս վայրենի չարագործութիւնները իրանց գոյութեան համար քաղաքականութեան իրաւունք ունեն, կարծես թէ դրանք մեր կեանքի ամենահարկաւոր պայմաններն են, առանց որոնց մենք չէինք կարող ապրել։ Սակայն նշանաւորն այն է, որ այս եղեռնագործութիւնները ոչ ոքին չեն հետաքրքրում, ոչ ոք դրանցով չէ զբաղվում. դրանք այնքան յաճախ են կրկնվում, որ կատարելապէս սովորական, ցանկալի երեւոյթների բնաւորութիւն են ստացել Ղուբ. Թէ չափազանցութիւն կը լինէր իմ կողմանէ, եթէ ասեմ, որ մենք, քաղաքացիք, պաշարման դրութեան մէջ ենք գտնվում։ Քաղաքում ամենայն ինչ թանգացել է, այն պատճառով որ գիւղացիները վախենում են գալ քաղաք իրանց բերքերը վաճառելու։ Գիւղա-տնտեսութիւնով պարապողները քաղաքումն են բնակվում. մինչև անգամ գիւղերումն էլ երկիւղալի է մնալ։ Որովհետև, բացի նրանից որ աւազակները օր ցերեկով կողոպտում են արքունի ճանապարհների վրա, նրանք նոյնպէս օր ցերեկով, յարձակմունքներ են անում գիւղերի վրա. այսպիսի յարձակմունքներ կատարվեցան հետեւեալ երկու գիւղում՝ մէկը Զախչախլեյում, որտեղ կողոպտեցին մի վաճառականի խանութը, միւսը Գադալլյում, ուր սպանեցին գիւղապետի օգնականին։ Աւազակների յանդգնութիւնը հասնում է մինչև անգամ այն աստիճանի աներկիւղութեան, որ կողոպտում են բնակիչներին քաղաքից շատ մերձակայ տեղերում. քաղաքից $1^{1}/_{2}$ վերստ մերձակայութեամբ, նորերումս, կողոպտվեցան երկու մսավաճառներ, որոնցից աւազակները խլեցին 450 ր։ Այս ամսի երկուսին, Դերբենտ գնացող ճանապարհի վրա և քաղաքից ոչ հեռու, այն էլ պէտք է ասած որ մի և նոյն յայտնի տեղը, տեղի ունեցան 4 կողոպտումներ։ Նմանապէս վերև յիշված տեղը կողոպտումից ազատվեցան՝ դերբենտցի այգեգործ պ. Գ... և օրիորդ Ա..., որոնց ուղեկցող կօզակները կռւել էին աւազակների հետ։

Քաղաքում մօտ 150 կօզակներ կան, որոնց բերել են տուել Շուրայից և Բագուից կալանաւորվածների փախուստի առիթով։

***

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 24 օգոստոսի

Ամսոյս 23-ին հրատարակվեցաւ Թիֆլիսի հայ-թատրոնական վարչութեան յայտարարութիւնը, ուր ի միջի այլոց յիշած է, որ ռեպերտուարը կազմած կը լինի հայ-թատրոնական ռեպերտուարի մասնաժողովի անդամների—պ. պ. Ա. Յովհաննիսեանի, Գ. Սունդուկեանի և Ս. Արծրունու ընտրութեամբ և այլն։

Ցաւօք սրտի յայտնում եմ, որ յիշատակած մասնաժողովը, ուր ես ևս անդամ լինելու պատիւ ունեմ, մինչև այսօր և ոչ մի նիստ չէ ունեցած, թէև սրա մասին քանիցս անգամ ինձ պարտաւորութիւն եմ համարած դիմելու՝ նախ թատրոնական վարչութեան նախագահ իշխան Ամատունուն, քանի որ նա դեռ չէր ուղևորված Կ. Պօլիս, և ապա պ. Ա. Յովհաննիսեանին, իբրև ռեպերտուարի մասնաժողովի նախագահին։

Գաբրիէլ Սունդուկեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Օգոստոսի 24-ին Արծրունու թատրոնում հայոց սիրողների ներկայացումն եղաւ։ Ժողովուրդը շատ չէր թատրոնում։ «Հերկուլէս» վօդևիլը բաւական լաւ է, բայց պէտք էր աւելի կենդանի կերպով խաղալ նրան։

—

ԹԻՖԼԻՍԻ հայոց մշտական թատրոնական խումբը առաջիկայ սեզօնի համար, արդէն կազմակերպված է և աֆիշան հրատարակված է։ Տիկիններից նորերը հետևեալներն են. Հրաչեայ, Մարի-Նվարդ և Փաշայեան-Տէր-Գրիգորեան։

—

Լրագիրները հաղորդում են, որ ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստր, բարօն Նիկոլայ, որ այս ամառը իր կալուածքի մէջ էր անցել, Թիֆլիսից ոչ հեռու, այժմ կրկին ուղևորվեցաւ դէպի Ս. Պետերբուրգ։

—

Այս օրերս, ինչպէս մեզ պատմում են, հետեւեալ զզուելի անցք է պատահել Թիֆլիսում։ Մի օրիորդ ծանօթների մօտ է լինում։ Երբ երեկոյեան բոլոր հիւրերը նստում են լօտօ խաղալու,

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԶԱԽԱՈՒ ՊՐՕՖԷՍՈՐԻ ՅՕԴՈՒԱԾԸ „ՓՈՒՆՋԻ“ ՄԷՋ

Ի պատասխանի իւր մէկ պօլսեցի բարեկամի խնդրոյն, յօդուած մը գրած է հայ լեզուի վրայ պրօֆէսօր դօկտոր Զախաու հռչակաւոր գերմանացի լեզուագէտն, որ Բէրլինի ունիվէրսիթէի լեզուաբանութեան և հին լեզուաց դասատու է և հայերէնէ ի զատ ասիական և ափրիկեան զանազան լեզուաց քաջահմուտ։ Գերմանիոյ կայսրը և Բէրլինի արքայական ակադէմիան, կէս առ կէս հայթայթելով նորա ծախքերն, ղրկեցին զինքն 1879-ին ի Սիրիա և ի Միջագետս, հին Տիգրանակերտի տեղն և աւերակները գտնելու համար։ Պրօֆէսօրին այս խնդրոյն վրայ գրածները վերջին աստիճան հմտալից և հետաքրքրական լինելուն, մանաւանդ հայոցս համար, կուզեմք սորա վրայ ատենին խօսիլ, և այժմ այսքան մը պարտ կը համարինք ըսել թէ մեր մի քանի հեղինակաց և աշխարհագրաց հետ, Տիարպէքիրը Տիգրանակերտ կոչելը գլխովին սխալ է, ըստ նոր խուզարկութեանց *)։ — Տիարպէքիրը նախնեաց Ամիտան է **)։— իսկ Տիգրանակերտի գալով, այս քաղաքը, ըստ Զախաուի, պէտք է կառուցուած լինի Թէլ-Էրմէնի (Հայոց բլուր) ***) բարձանց վրայ, ուր աւերակաց և հնութեանց հետքեր ալ կը տեսնուին դեռ։ Այս բլրին հարաւային կողման ստորոտը 200 հայ տուներէ բաղկացեալ Թէլ-Էրմէն, կամ Թաղհայոց ալ կոչուած գիւղը կայ, և արեւմտեան կողմը, 5—10 վայրկեան հեռու, Քօչ-Հիսար՝ քիւրտերու գիւղը։ Թէլ-Էրմէնի հայերն կաթոլիկ են, կըսէ պ. Զախաու։ Մէկ եկեղեցի և երկու քահանայ ունին և, Ցարայի հայոց պէս, արաբերէն, քիւրդերէն կամ տաճկերէն կը խօսին և հայերէն բնաւ չեն գիտեր։ Թէլ-Էրմէն, որու քովէն կանցնի Զրկան գետը, Մարտինէն շուրջ 2 ու կէս ժամ հեռի է դէպի արեւմտեան հարաւ։ Պ. Զախաու իւր այս վերջին ճամբորդութեան միջոցին Պօլսոյ և զանազան գաւառաց հայերուն հետ ունեցած յարաբերութիւններովը, աշխարհաբարի վրայ ունեցած հմտութիւնը աւելի ընդարձակ լինելուն, ամենայն իրազեկութեամբ կը գրէ սորա վերաբերեալ իւր յօդուածը, զոր գերմաներէնէ ի հայ վերածելով, գրեթէ բառական հաւատարիմ թարգմանութեամբ, կը յանձնեմք ազգային բանասիրաց ուշադրութեան։

Հայոց գրաբարն ու աշխարհաբարը։

Երկու իրեր կան գլխաւորաբար որ մեծագոյն ժողովրդեան մը ազգութիւնը, վտանգի ատեն, փրկելու և պահպանելու զօրութիւնն ունին.— Միութիւն կրօնի, միութիւն լեզուի։

Ասոնք ազգի մը զարգացման ու բարգաւաճման յատուկ աշխատութեանց ալ հիմերն են միանգամայն։

Հայ ազգը իրարմէ յանչափս հեռի ու անջատեալ վայրեր և երկիրներ ցրուած, կործանելու ամենամեծ վտանգի ենթարկեալ է, և ի մօտոյ սա վտանգին, որ իւր օտար ժողովուրդներէ շրջապատեալ և կղզիացեալ մասերը, հայ ազգութեան համար կորուսեալ պիտի տեսնէ։ Հազարաւոր և հազարաւոր հայեր, հայերէնը բոլորովին մոռցած, միմիայն թիւրքերէն, քիւրդերէն կամ ուրիշ բարբառներ կը խօսին. և հայ մը որ ալ հայերէն չը խօսիր, կէս հայ մ՚է միայն։

Զեմ ուզեր կանգ առնուլ աստ սա կէտի վրայ, թէ կրօնի, այսինքն Ս. Գրիգոր Լուսաւորչէն հիմնեալ քրիստոնէական ազգային կրօնի միութիւնը որ աստիճան կարևորութիւն ունի այս խնդրոյն մէջ, իբր ազգութեան միացուցման և պահպանութեան միջոց, և կանցնիմ անմիջապէս լեզուին խնդրոյն։

Հայերը մէկ ազգային, ամենուն հասարակ, և այնքան հարուստ որքան զարգացման ընդունակ լեզու մը իրենց սեպհական լեզուն կոչելու երջանկութիւնն ունին։ Այս լեզուն գրական լեզու մ՚է, լեզու դպրոցներու, լեզու եկեղեցւոյ, լեզու դասական մատենագրաց, լեզու ի նախնեաց ժառանգեալ գրականութեան։

Բայց ինչպէս կը խօսի ոչ-դաստիարակեալ ժողովուրդը։ Ի՞նչ վիճակի մէջ է ժողովրդական լեզուն։

Թէև մենք չեմք կրնար զմեզ հայ ժողովրդական բարբառներուն ծանօթ անձանց կարգը դասել, սակայն սա իրողութիւնը գիտեմք թէ ի հնուց անտի և դեռ այսօր իրարմէ մեծ հեռաւորութեամբ անջատեալ այն երկիրներուն մէջ ուր հայերէն կը խօսուի, ժողովրդական բարբառք գրաբարէն այնքան կը զանազանին որքան իտալերէնը լատիներէնէ։ Միւս կողմանէ, սոյն բարբառք իսկ իրարմէ այն աստիճան կը տարբերին, որ երբեմն անկարելի կը լինի զմիմեանս հասկընալ։ Պօլսեցի, զէյթունցի և սպահանցի ոչ-դաստիարակեալ հայերը դժուարաւ միայն կրնան զիրար հասկնալ (եթէ հասկնան)։

Այժմ եթէ խնդիրը սա կէտին վրայ է թէ լեզուն ինչպէս գործածելու է որ Հայ ազգութեան շահուցը ամենէն աւելի օգտաբեր լինի, պէտք է նախապէս ընդհանուր կանոն մը, ընդհանուր սկզբունք մը յառաջ բերեմ հոս։

Լեզուն գործաւոր էութիւն մ՚է (ein organisches Wesen)։ Մեռեալ լեզու մը նախապատմական ժամանակներէն մնացած մահացեալ (ֆօսիլ) կենդանի մ՚ է։ Հայերուն գրաբարը մեռեալ լեզու մ՚է, ինչպէս հին յունարէնը, լատիներէնը, գօթերէնը *)։ Մեռեալ լեզու մը կենդանացնել անհնար է, ինչպէս անհնար է կենդանի լեզու մը մէկ հարուածով մահացնել *)։

---

*)—Որպէս մի քանի անգամ գրուեցաւ Մասիսի մէջ, որ միշտ «Տիարպէքիր» կըսէ, և ոչ Տիգրանակերտ։ Ծ. Բ.

**)—Դեռ կը մնայ թուրքերէն անունը, «Գարա-Ամիտ»։ Ծ. Բ.

***)—Թէլլ արաբերէն բառ մ՚է, և բլուր կը նշանակէ։ Թէլ-Էրմէնի հայ-կաթօլիկ քաջ բնակչաց վրայ պ. Թրօթթրի մէկ տեղեկագիրը ժամանակին թարգմանած ենք Մասիսի մէջ։ Ծ. Բ.

*) —Լեզուի խնդրոյն վրայ մեր մէջ գրողներուն մինչև ցարդ զիրար չը հասկընալն յառաջ կուգայ, ըստ իս, սա նշանաւոր պարագայէ թէ անոնցմէ շատեր պարզապէս չեն գիտեր լեզուաց կազմական կեանքը, զոր ես ներքին կեանք պիտի կոչեմ, բաղդատմամբ արտաքին կամ պատմական կեանքին, որ միակ կը գրաւէ անոց ուշադրութիւնն։ Աշխարհաբարի դատը պաշտպանողներուն գլխաւոր գործը պէտք է լինի, և պիտի լինի, նախ միտքերը լուսաւորել այս հիմնական կէտի վրայ։ Ծ. Բ.

*) —Հետաքրքրաշարժ է տեսնել ոմանց սուրբ զայրոյթն այս «մեռեալ» բառին դէմ, և այն մոռացի բայց անհիմն փաստեր, որովք կը ճգնին